

Н. Г. Мацібора
Державна науково-педагогічна бібліотека
України ім. В. О. Сухомлинського
м. Київ

**ПІДРУЧНИКИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ століття з ФОНДІВ
ДЕРЖАВНОЇ НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНОЇ БІБЛІОТЕКИ
УКРАЇНИ ІМЕНІ В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО ЯК СКЛАДОВА
НАЦІОНАЛЬНОЇ ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ**

Вагомою частиною раритетних видань Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (далі ДНПБ) є фонд шкільних підручників від XVIII ст. і до сьогодення. Він налічує близько 53 тис. прим.: з них 1296 прим. – підручники дореволюційної доби, 2223 прим. – періоду до 1945 р.

Процес створення перших українських підручників розпочався задовго до появи власне національної школи і став своєрідним підготовчим етапом та підґрунтям для її розвитку.

У фондах ДНПБ зберігаються 52 букварі дореволюційного періоду. Це, зокрема: “Украинская абетка” М. Гаццука [Гатцук] (1861); “Первый шаг. Букварь для письма и чтения” В. Вахтерова (1903); “Букварь народных, церковно-приходских и других элементарных училищ и для домашняго обучения” Ф. Пуциповича (1909); “Букварь “Охота пуще неволи” почти самоучитель” В. Панова (1911); “Український буквар” С. Русової (1-е вид. 1906 р.; 2-е – 1917 р.); “Буквар южно-русскій” Т. Шевченка (1861); “Грамматика для українського народу” Л. Ященка (1862); “Арифметика або щотниця” Д. Мороза (1862, 1863); “Русская первая языкоучебная читанка” (1869); “Практические упражнения в геометрии” А. Дмитриева (1877)

Гордістю бібліотеки є “Грамматка” П. Куліша, видана у 1857 р., у передмові до якої зазначається: „Скільки ні єсть у нас на Вкраїні граматок і букварів, то всі вони не годяться нам для першої науки письменства, бо печатані не нашою мовою...” і далі – “треба учить дітей письменства так, щоб, дурно часу не гаявши, швидко зрозуміла дитина науку читання, а до сього найперва поміч – щоб грамматика зложена була рідною української мовою”.

Підручники “Родное слово” для 1-го, 2-го та 3-го року навчання, видані в Москві (1895–1917), є яскравим прикладом застосування ілюстративного матеріалу в шкільній практиці; підручник “Детский мир и хрестоматия” (1863) знайомить учнів з географією, навколишнім світом, історією та першими уроками логіки; “Арифметика або щотниця для українських шкіл” О. Кониського (1907) містила практичний зрозумілий школяреві матеріал.

Значний за обсягом фонд підручників ДНПБ є об'єктом наукових досліджень співробітників бібліотеки. Нині на основі ґрунтовної джерельної бази створюється бібліографічний посібник „Каталог шкільних підручників з фондів Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В.О. Сухомлинського (1748–1917)”. Усвідомлюючи значимість залучення до широкого наукового обігу репертуару шкільних підручників з фондів ДНПБ, науковці бібліотеки розпочали роботу над створенням зазначеного посібника, не маючи теоретичної бази для його написання: за основу було взято методичні рекомендації Національної парламентської бібліотеки України, видані в 1999 р.

Серед низки бібліографічних проблем важливим є питання відбору матеріалу, розуміння особливостей бібліографічного опису дореволюційної книги та пристосування його до умов праці в автоматизованому режимі.

Перший етап, який має дуже важливе значення – обстеження, виявлення і опрацювання книг безпосередньо з книгосховища бібліотеки. При опрацюванні основного розділу “Бібліографічний опис” найсуттєвішим є те, що визначений він як науково-бібліографічний (науковий). Це пов'язано з типом бібліографічного посібника як каталогу.

При такому описі максимально враховуються як основні, так і факультативні елементи, зберігається графіка написання твору, висвітлюється його зміст. Увага звертається на примітки, кількість яких у посібнику не обмежується. Стосуються вони не лише окремих елементів бібліографічного опису, а й книги в цілому. Примітки враховують особливості, характерні як для всього тиражу видання, так і для окремих примірників, тобто враховуються дарчі написи, помітки, екслібриси тощо. Як приклад, наводимо опис підручника з історії:

Шульгин В. Курс історії нових времен для воспитанников и воспитанниц средних учебных заведений (высших классов), со-

ставленный В. Шульгиным /Предисл. автора. – К.: Университет. тип., 1861. –XXIV, 429, [3] с. – У кн. розд.: Переход из средневековой жизни в новую: Эпоха изобретений и открытий; Возрождение наук и искусств; Новое направление в жизни общества и человека и разделеніе исторіи новых времен. – Новая история (от начала XVI до конца XVIII в.) – Первый период. От реформации до вестфальскаго мира (1517–1648); Исторія испанской монархіи; Исторія скандинавских государств. – Период второй. От вестфальскаго мира до французской революціи (1648–1789); Исторія Франціи; Исторія Великобританіи; Исторія Германіи; Исторія пиринейских государств. – Библиогр. указ. важнейших соч. по новой исторіи [іноз.]: с. IX–XXIV. – На тит. арк. печатки: Харьк. об-во распространения в народе грамотности; Ин-т нар. образования. Б-ка и читальня; Штамп: Ш[кільна] Б[ібліотека].

Друковані каталоги виконують ряд важливих у соціальному аспекті функцій, зокрема; культурно-історичну (сприяння вивченню процесу історичного розвитку держави); джерелознавчу (допомога у формуванні джерелознавчої основи наукових досліджень у ряді галузей знань); бібліотечну (створення основи для вивчення книжкових ресурсів України та інформування про них читача з метою активізації їх використання); бібліографічну (формування універсальної основи, необхідної для розвитку довідково-бібліографічного обслуговування та комплектування фондів).

ДНПБ є головним науково-інформаційним центром забезпечення педагогічної науки та освіти в Україні.